

Τζούλιαν Μπαρνς

Η μνήμη που διαφεύγει

Μια σχηματική περιήγηση στη μυστηριώδη προσωπικότητα της καθηγήτριας Πολιτισμικής Ιστορίας Ελίζαμπεθ Φιντς και, μέσω αυτής, ένα ιστορικό δοκίμιο για τον Ιουλιανό τον Παραβάτη

Αγαλμα
του Ιουλιανού
στο Κλινί
του Παρισιού

ΓΡΑΦΕΙ Ο ΜΙΧΑΛΗΣ
ΜΟΥΔΙΝΟΣ

Τα όρια μεταξύ δοκιμίου και μυθοπλασίας στο έργο του 76χρονου Τζούλιαν Μπαρνς, είναι ασαφή, κάτι που συνιστά άλλωστε προγραμματικό στοιχείο του έργου του. Στο μεταφρασμένο ως συνήθως από την Κατερίνα Σχινά τελευταίο του βιβλίο με τίτλο *Ελίζαμπεθ Φιντς*, γίνονται αδιαφανή. Ίσως φταίει γι' αυτό η περιττή αναξιπιστία της μνήμης, περισσότερο όμως έχουμε να κάνουμε, κατά την ανάγνωσή μου, με απροσδιοριστία της στόχευσης.

Ο ηλικίας κάπου μεταξύ τριάντα και σαράντα αφηγητής ονομάζεται Νιλ. Αυτοσυστήνεται ως περιστασιακός ηθοποιός σε σαπουνόπερες, επιχειρηματίας στον χώρο της εστίασης ή καλλιεργητής μανιταριών. Κατά την έναρξη της αφήγησης είναι χωρισμένος και έχει μια κόρη – αργότερα θα ακολουθήσουν χωρίς περαιτέρω διευκρινίσεις ένα δεύτερο διαζύγιο και άλλα δύο παιδιά. Επί του παρόντος παρακολουθεί κάπου στο Λονδίνο ένα τμήμα για ενήλικους τιτλοφορημένο «Κουλτούρα και Πολιτισμός». Καθηγήριά του είναι η Ελίζαμπεθ Φιντς του τίτλου, μια αξιοπρεπής, αδιαφανής ως προς την ιδιωτική της ζωή, συγκροτημένη και δι-αυγής γυναίκα, που αν και μοιάζει βγαλμένη από άλλες εποχές, καθοδηγεί την τάξη σε διαρκώς νέα κι απρόβλεπτα μονοπάτια. Ο Νιλ αισθάνεται πως βρίσκεται για πρώτη – και τελευταία, απ' ό,τι αποδεικνύεται – φορά στο σωστό λιμάνι.

Η Φιντς το ξεκαθαρίζει εξ αρχής πως η διδασκαλία της θα είναι κριτικού χαρακτήρα. Όχι πολλές ημερομηνίες και γεγονότα, αλλά άφθονη συζήτηση «σωκρατικού τύπου» – κι ας μην είναι όλοι Πλάτωνα σε αυτή την τάξη [ή οπουδήποτε αλλού]. Γνωρίζει ότι κάποιοι θα βρουν τη διδασκαλία της δύσκολη ή βαρετή, και άλλοι θα αισθανθούν ότι ταρακουνιούνται για τα καλά οι κληροδοτημένες πεποιθήσεις τους. Ωστόσο η Φιντς δεν κωλώνει εύκολα και επωμίζεται τα ρίσκα, όχι χωρίς κόστος. Η βιβλιογραφία είναι επιλεκτική – ανάμεσα στα προτεινόμενα συγγράμματα φιγουράρει η *Επιτραπέζια Ομιλία* του Αδόλφου Χίτλερ, κάτι που θα κάνει επιθετικό τον Τζεφ, κύριο αμφοσβητία της στην τάξη, καθώς έχει χάσει στον πόλεμο τον πατέρα του. Η Φιντς θα τον αδειάσει δηλώνοντας φλεγματικά πως η οικογένειά

➔ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

Τζούλιαν Μπαρνς

Η μνήμη που διαφεύγει

→ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

της είχε περισσότερα θύματα, κάτι που θα οδηγήσει τους φοιτητές της στη μάλλον εσφαλμένη πεποίθηση πως είναι Εβραία.

Στο πρώτο από τα τρία μέρη του βιβλίου, δίνονται από τον Νιλ άφθονα παραδείγματα αντλημένα από το οπλοστάσιό της, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους καθοδηγούσε το ακροατήριό να σκεφτεί αυτόνομα. Σε μια περίπτωση τελεί υπό πραγμάτευση το ζήτημα της δουλείας, για να αποδειχθεί ότι η πρακτική αυτή, που οι πάντες την καταλογίζουν στον Νέο Κόσμο και ειδικότερα στις ΗΠΑ, ασκείτο ως πολύ πρόσφατα σε όλα τα μήκη και πλάτη του πλανήτη, αρχής γενομένης από την Αφρική όπου έθαιναν οι πανίσχυροι άραβες δουλέμποροι και οι γηγενείς πράκτορές τους [θέμα που έχω πραγματευθεί κι εγώ αναλυτικά στην *Εκουατορία*]. Είναι

Ο ήρωας Νιλ, αυτός ο διά βίου «βασιλιάς του ημιτελούς», καταφέρνει να γεννήσει το μόνο ολοκληρωμένο έργο της ζωής του

δε στην Ευρώπη που έφτασαν οι πρώτες καραβιές αφρικανών δούλων, αρκετά πριν μεταφτευθούν στην Αμερική.

Σε άλλο πάλι σημείο της αφήγησης αποδεικνύεται ότι ο Χίτλερ υπήρξε ένθερμος θαυμαστής του τελευταίου ειδωλολάτρη ρωμαίου αυτοκράτορα, του Ιουλιανού του Παραβάτη ή Αποστάτη [όπως ονομάστηκε, ακόμη πιο δυσφημιστικά, από τους μετέπειτα χριστιανούς συγγραφείς]. Ο Ιουλιανός είναι ωστόσο το ίνδαλμα της Φιντς και ως εκ τούτου του Νιλ, κάτι που προκαλεί ανάμεικτα συναισθήματα στον αναγνώστη. Η δυσπιστία του Ιουλιανού προς τον μονοθεϊσμό και ειδικά τον Ναζωραίο, καθώς και η διαχρονική επίδρασή του σε ποικίλους δημιουργούς [από τον ποιητή Σούνμπερν ως τον δραματουργό Ιμπσεν, ακόμη και τον δικό μας Κλέωνα Ραγκαβή] επιτείνουν το συναίσθημα της απορίας, καθώς καταλαμβάνει μεγάλο μέρος του βιβλίου – πρακτικά όλο το δεύτερο μέρος, που μπορεί να διαβαστεί και ως αυτόνομο δοκίμιο. Κατά τη Φιντς, και στη συνέχεια κατά τον πιστό της Νιλ, ο θάνατος του Ιουλιανού από το δόρυ του μετέπειτα Αγίου Μερκουρίου στην έρημο της Περσίας το 363 μ.Χ. σηματοδοτεί τη χρονική στιγμή «που η ιστορία πήρε τον λάθος δρόμο».

Η Ελίζαμπεθ Φιντς είναι με τον τρόπο της ένα είδος απόληξης του Διαφωτισμού: βαθιά άθνη, ορθολογίστρια, δύσπιστη προς τον χριστιανισμό, και κατά παντός μονοθεϊσμού, μονομέρειας ή μονοκαλλιέργειας. Θέλει στον εαυτό της και στην τάξη το δύσκολο [και εντέλει αναπάντητο] υποθετικό

ερώτημα του τι πορεία θα είχε ακολουθήσει η Ευρώπη αν ο Ιουλιανός είχε θριαμβεύσει και η ειδωλολατρία – με την ποικιλία, τη θρησκευτική ανεκτικότητα και την «αποδοχή της χαράς» κατά την κατ' αυτήν ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα – δεν υπέκυπτε στη λατρεία του θανάτου, τον φανατισμό και τον ανερωτισμό που προσκόμισε ο κατά Σούνμπερν «ωχρός Γαλιλαίος». Ο Νιλ, που σκισάρεται από τον Μπαρνς ως διστακτικός, αναποφάσιτος και χωρίς κέντρο βάρους στη ζωή του, πέφτει στα πνευματικά δίκτυα της, με λιγοστές μόνο διστακτικές πινελιές εξονοούμενων ερωτικών φαντασιώσεων.

Η αποκάλυψη

Εγκαθιδρύεται λοιπόν μεταξύ τους μια διά βίου σχέση, που περιορίζεται ωστόσο σε τακτικά μεσημεριανά γεύματα. Εκείνος καταφτάνει πάντα με ένα είδος «ατζέντας» προκειμένου να της εξάψει το ενδιαφέρον και να δεχθεί τη διακριτική καθοδήγησή της. Η Ελίζαμπεθ του κληροδοτεί μετά θάνατον τη βιβλιοθήκη της μαζί με σημειωματάρια

γεμάτα άναρχες εγγραφές. Η περιέργειά του για την ιδιωτική ζωή της δεν ικανοποιείται [άγαμη; γεροντοκόρη; βαθιά πληγωμένη; θύμα ρομαντικού στωικισμού; μήπως λεσβία;] μέχρι το τέλος του βιβλίου όταν, μία εικοσαετία αργότερα, η Άννα, μια ολλανδή πρώην συμφοιτήτρια και ερωμένη του, αφήνει να υπονοηθεί ότι η Φιντς είχε πλήρη και υγιή ερωτικό βίο, χωρίς ωστόσο άλλες ουσιώδεις λεπτομέρειες. Άλλη εν δυνάμει πηγή για τη ζωή της είναι ο αδελφός της, με τον οποίο επίσης ο Νιλ αναπτύσσει μακρά φιλία χωρίς να μάθει και πολλά – ούτε εκείνος έχει πολλά να πει. Ετσι, η Ελίζαμπεθ Φιντς παραμένει ένα μυστήριο για τον ίδιο και ατυχώς για τον αναγνώστη.

Το πρόβλημα είναι ότι πολλές από τις διδαχές της Φιντς δεν είναι και τόσο πειστικά πρωτότυπες, ούτε η γητεία που ασκεί στον Νιλ είναι εύκολα μεταδίδσιμη σε τρίτους. Ο ίδιος ο Νιλ ομολογεί κάθε τόσο πως δεν είναι ο πλέον αξιόπιστος για να μας μεταφέρει τον μυστηριώδη μαγνητισμό της. Ο ενδιάθετος π.χ. αναρχισμός της και η δυσπιστία της προς

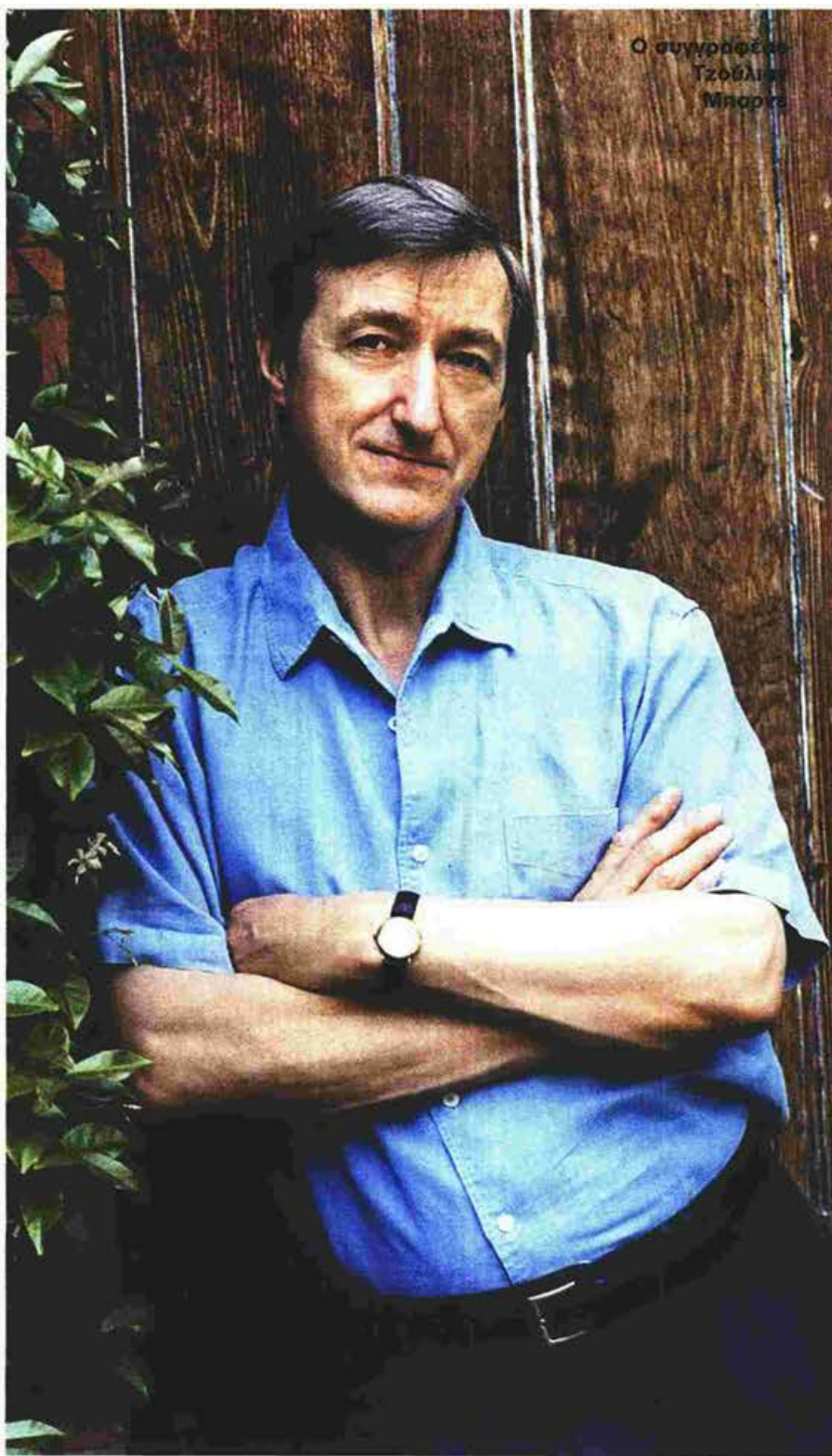
τους πολιτικούς εν γένει είναι χλιοπατημένα εδάφη, στις μέρες μας μάλιστα διακρίνονται για την ολισθηρότητά τους. Η εκ μέρους της σχετικοποίηση κάθε παραδεγμένης γνώσης παραβιάζει ανοιχτές θύρες, όσο και αν οδηγεί σε συναρπαστικά πεδία τους μαθητές της. Ετσι, από μυθοπλαστική άποψη, παραμένει μυστήριο η διά βίου επιρροή που ασκεί στον Νιλ, ώστε αυτός να αφιερώνει άπειρο χρόνο στον Ιουλιανό, ανασκάπτοντας εμμονικά την έχθρα που γέννησε μεταξύ των πατέρων της Εκκλησίας και των εν γένει χριστιανών, όπως και τη γητεία που άσκησε στη δυτική κριτική σκέψη.

Το δεύτερο από τα τρία μέρη του βιβλίου είναι πράγματι μια ενδιαφέρουσα πραγματεία του Νιλ περί Ιουλιανού και επιγόνων που μας μαθαίνει πολλά για ένα, απ' ό,τι προκύπτει, πολυαναλυμένο θέμα σε ποικίλης μορφής και στόχευσης έργα. Είναι αξιοδιάβαστο και ευχάριστο, κατά τον τρόπο του Μπαρνς. Ο Νιλ, αυτός ο διά βίου «βασιλιάς του ημιτελούς», όπως αυτοπεριγράφεται, καταφέρνει έτσι τελικά να γεννήσει το μόνο ολοκληρωμένο έργο της ζωής του – το οποίο θα μείνει ωστόσο σε ένα συρτάρι, κι αν κάποτε ανακαλυφθεί από τα παιδιά του ή κάποιον άλλο... ε, τόσο το καλύτερο. Είναι η εκπλήρωση μιας οφειλής στον εαυτό του και στη μέντορά του, η οποία σημειωτέον είχε λοιδορηθεί κάποτε, σχεδόν ατιμασθεί από τον κίτρινο Τύπο για μια διάλεξή της περί τον Ιουλιανό και τη χαμένη αρχαιότητα.

Αίσθημα αποπροσανατολισμού

Κάπου προς το τέλος, ο Νιλ βρίσκεται σε ένα τρένο καθ' οδόν προς την Ολλανδία. Διαβάζοντας το τύπου νουβό ρομάν μυθιστόρημα του Μισέλ Μπιτόρ *Η Τροποποίηση*, εξεγείρεται που δεν αιτιολογείται η σχέση του συγγραφέα με τον αφηγητή και τον αναγνώστη και όλων αυτών μαζί με τον σποραδικά μνημονευόμενο στο βιβλίο Ιουλιανό. Η κριτική αυτή κατεδάφιση από έναν μέτρ της τεχνοκριτικής όπως ο Μπαρνς μοιάζει με ενσυνείδητο απείκασμα του αποπροσανατολισμού, ίσως και της δυσφορίας,

που φοβάται πως προκαλείται και σε μας τους αναγνώστες από την έλλειψη στόχευσης και κέντρου βάρους του βιβλίου του. Το προαίσθημά του μάλλον δικαιώνεται. Επιβεβαιώνεται έτσι το ρηθέν από τον ιδιοφυή ομότεχνο και άλλοτε φίλο του εν όπλοις Μάρτιν Εϊμς [ο οποίος, πολύ σοφά, αποσύρθηκε νωρίς από τη μυθοπλασία] ότι μία από τις παράπλευρες συνέπειες της σύγχρονης ιατρικής είναι ο «γηρασμένος συγγραφέας», που συνεχίζει να δημοσιεύει ενώ οι δημιουργικές του δυνάμεις έχουν διαβρώθει και οι χυμοί της ζωής τον έχουν εγκαταλείψει. Σπουδαία ονόματα όπως π.χ. οι ύστεροι Ντον ΝτεΛίλο και Φίλιπ Ροθ τον επιβεβαιώνουν, αν και ίσως υπάρχουν και κάποιες εξαιρέσεις. Σε ό,τι αφορά πάντως τον Μπαρνς αυτό έχει γίνει εμφανές από καιρό, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τη μυθοπλαστική εκείνη δύναμη που παρήγαγε κάποτε τον *Παπαγάλο του Φλωμπέρ* και την *Ιστορία του Κόσμου σε 10½ Κεφάλαια*. Αυτό που μένει ευτυχώς ζωντανό είναι η πάντα ευφυής συγγραφική του μέθοδος και η κριτική του κομψότητα – αν και αποδεικνύεται ότι στις μέρες μας το ταλέντο έχει μικρότερο προσδόκιμο ζωής από τον εκάστοτε τον φορέα του.

Ο συγγραφέας Τζούλιαν Μπαρνς

Τζούλιαν Μπαρνς
ΕΛΙΖΑΜΠΕΘ ΦΙΝΤΣ

Μτφ. Κατερίνα Σχινά
Εκδ. Μεταίχμιο, σελ. 273
Τιμή 16,60 ευρώ